

Драгомир Сандо¹
 Православни богословски факултет
 Универзитет у Београду

УДК 271.2:001
 DOI: 10.7251/FNR1920119S
 Оригинални научни рад

НАУКА, УМЕТНОСТ И КУЛТУРА И ЊИХОВ ОДНОС СА РЕЛИГИЈОМ

У савременом, нашем времену, нема захтевније теме од ове која нас упућује на што здравија промишљања односа вере према спољном свету или религије према науци и култури, уметности, али и обратно. У први мах нам се намеће реална и потврђена представа да је религија област која је, бар што се хришћанског поретка тиче, нешто што се непрестано кроз њу преиспитује, премерава, трага за дубљим истинама, вреднује врлински наш живот, те се на основу откровењских истина и библијског искуства потврђује у свакодневном животу. Други закључак је да се истинска религија не бави само сама собом нити је то једина искључивост њене активности у свету и времену. Напротив, религија непрестано стоји у синергијском односу са свим сродним и општим корисним областима, а посебно са унутрашњим нашим бићем, ка научности, доброти и култури.

Кључне речи: наука, уметност, култура, религиозност, образовање

Ако пођемо од етимолошког сазнања да је *религија* реч латинског порекла (*religio*) која значи: *везаићи, везиваићи*, она у практичном верском смислу непрестано подразумева везивање оностраног са оностраним, небеског са земаљским, трансцендентног са иманентним, неба и земље, искуственог са метафизичким итд. У том непрестаном валоризовању односа једнога са другим и рађања вредности, ствара се наука, култура, уметност, етичност. По својој природи али и матичности, религија је почетни, иницијални нуклеус у односу на све поменуте мере. Бекон Веруламски ће скоро са дистанце од пре пет векова религију назвати

¹ dragsando@yahoo.com

глобус интелектуалис. Овај појам ће подразумевати утемељеност религије у свему што живи и пребива око нас (за разлику од пантеизма), али и у свакодневици световног живота најширег смисла, и понудити га као благодатну заокружену целину. Религија у којој пребивамо је увек анагошког (узлазног) смисла и смера. Увек подразумева нешто што узводи и узноси човека и свет око њега (Мајендорф, 2007, стр. 171). Ход недетерминисан нити условљен, него отворен и слободан; вођен тежњом из које ствара науку, уметност, културу и светост човека. Човек као субјект и као једино разумно биће под сводом небеским, које је носилац и преносилац Божјег призива и иницијативе, постаје потпуно свестан да се остварује у религиозности. Доскора је само као фикција и претпоставка владало мишљење да се људско биће искуством живота може назвати *homo religious*. Међутим, савремена научна емпирија потврђује да је човек биће или личност која се рађа као религиозна. Научни прегалац Бровет тврди да је то не само унутрашња прва људска особина, него је она најпреча и најважнија (Зјењковски, 2002, стр. 117). У свом животном напретку човек доживљава себе и свој свет као део једне обухватне, апсолутне стварности: он одређује у њој своје место, као и свој однос према своме и њеном Творцу – Богу. Човек не ствара религију, него се она подразумева у том односу Бога и човека. Човек је биће које иступа, по Светом Максиму Исповеднику, за нешто што је далеко вредније. Отуда има још један вековни појам за религију, а то је *свешост*. Ако је чиме религија и условљена, то ће бити искључиво светошћу и самом структуром човековог духа, самим његовим функционисањем. Човек је религиозан као син Божји јер је створен по слици Божјој. Свет човековог искуства се доживљава у религији као део и дело апсолутног света. Не лишавајући се земаљске реалности, човек је упућен на крајњи смисао свога постојања а то је задобијање вечног живота. Трајна награда која води максими јесте: „Будите савршени као што је савршен отац ваш небески“ (Мт. 5, 48).

Трагајући за сазнањима човек ствара науку. У поређењу са религиозношћу, наука је ужи појам који подразумева истинитост и проверу (Нелас, 2001, стр. 108). Рекли би: ништа сродније са религијом. Религија непрестано подразумева светост, док наука подразумева истину. Нема научности ако се она не заснива на истини. Али истина пребива у својој непомућености само ако се Истина пише великим почетним словом. За науку, оно што је јуче било меродавно, не значи да ће бити и сутра или неког другог дана. Од атома и молекула до кванта много је било истина које су се искључивале. Непрестана истина пребива једино у личности Бога и то јеванђелски протумаченог кроз Личност Господа Исуса Христа који нам је једном засвагда рекао: „Ја сам исти јуче, данас и сутра.“ Истинска религија је непрестано помагала еволутивни научни пут чове-

чанства. Једино се религиозност испречила када је било отровних стрела које су из научне апаратуре сипане по богословским вредностима. Таква, квазинаучна аристократија је у ствари интелектуална умишљеност која је истицала да са науком све почиње и завршава се, да је наука основни и једини озбиљан критеријум и мерило живота. Такво стање је подгревало охолост, посебно у XVIII и XIX, па и добрим делом XX века, која се кроз разне видове материјализма одвијала пред очима човечанства. Зато се наглашава да је наука плодносна и плодотворна само уколико се огледа у свом провереном научном ходу и самокритичности, и ако у оквирима етичких, Богом условљених и правих вредности развија оплемењујући, а не уништавајући дух творевине око себе.

Једно од основних својстава, уопште, хришћанства и Цркве, јесте естетика или појам лепоте. Раније ангажовани педагог и професор Православног богословског факултета у Београду др Радмило Вучић (1957–1976), црквену педагогију је утемељио на четири основе: науци (као истини), моралности (као доброти), религиозности (као светости) и естетици која поприма изразе лепога и уметничког. „Човек у свом искуственом свету среће се, мање више, са искуством лепог, љупког, трагичног, величанственог... Описујући то на разне начине: речима, сликом, резбарењем, покретима... он ствара уметност“ (Вучић, 1973, стр. 12). Он доживљава са извесношћу да и Творац искуственог света несумњиво има особине естетскога. Апсолутна лепота је Његова особина. Зато свако Његово дело има исте одлике. У уметности човек се приближава Богу изражавајући особине Његовог дела. Лепота и хармонија, трагично и љупко нису одлике само искуственог света него и апсолутне стварности; оне чине њену суштину, њену срж. Зато уметност духовно уздиже и оплемењује човека јер уметничка дела имају ванвремену вредност. Стварајући их, човек се ослобађа пролазности и остварује један свет који је виши од природнога и не пропада. Кад год ствара, човек се труди да изнедри нешто лепо, нешто естетско, те да му на тај начин пружи трајну вредност. Исто тако и у понашању, своме говору и писању, свакој својој активности. По професору Радмилу Вучићу, хришћанска уметност налази подстицај и храну за нешто дубље, а то су стваралачке тежње за мисаоним полетом и тежња за тумачењем апсолутног света.

Уметник тражи трајно, вечно, божанско у човеку и оно што у свету указује на свеprisутност Божју; он се не задржава на површини појава, не слика само тело, него дух, најдубља сазнања и заносе, расположења и тежње. Зато уметност без религиозне основе постаје површна и безидејна (Бичков, 2010, стр. 32). Циљ Божје педагогије је спасење човека од греха и његових последица. Спасење је враћање човека његовом првобитном здрављу. То се постиже Божјом благодаћу и човековим под-

вижничким усвајањем Божје благодатне силе. Врлина, тј. живот по Богу и у Богу једини је природни и нормалан начин људског постојања (Петровић, 2002, стр. 60). Врлина као плод уподобљавања Богу представља унутрашњи ритам човековог живљења и узрастања и она је у најтешњем односу са лепотом, естетиком, тј. дубљим начином живота.

У самој теологији највеће вредности се узимају стеченим научним богословљем. У основним и средњим школама предмет се одомаћио под изразом *веронаука*, иако израз није баш најсрећнији јер не исцрпљује све области или сфере интересовања које се изучавају на часовима верске наставе. Човек треба и мора да користи научне плодове. На тај начин он уноси у себе разборитост, мудрост и умност: он користи знање и искуство целогачовечанства, и на тај начин се и сам уздиже. Он схвата да у свету влада ум, и то не само у његовом свету, него и у апсолутном. „Ја сам истина“ (Јн. 14, 6), казао је Спаситељ. У науци Бог открива природну истину.

„Ништа нема ново под сунцем“, стара је софија живота. И сва научна достигнућа ништа друго нису него продирање у тајне природе, човека и света, које су, хтели ми то или не хтели схватити, знали или не знали – јасне и откривене пред непромењивим својим Творцем. Научни полигон ништа друго није до свет откриван из „дубина земаљских“ и такав створен. Али та природна научност чије се границе померају, има своје поверење у религиозним оквирима уколико су у складу са реалностима. Осмислити савременији и лакши начин живота од међусобних комуникација и научне апаратуре на сваком кораку око нас, није ништа друго до сведочење промисла Промислитеља света. Религиозност устаје против научне дефектности и девијације која се вешто зна уфилтрирати у целокупну научну паушалност. Да научност може бити погрешно усмерена показује се данас на сваком кораку човековог окружења. Од искушења и страсти у новим погодностима човечанство науком људског достигнућа може доћи до невероватних, како добрих тако и погубних могућности. Зато је однос религије према науци у светлу савремених догађаја једна врста свете ревизије која има улогу и задатак да научном прегнућу да благослов за све што је општекорисно и плодносно (Петровић, 2002, стр. 60). У основи хришћанства је сазнање да и духовно и морално сазнање имају за циљ човеков преображај и припремање у овоземаљском животу за спасење и живот вечни. Црквени оци су били дубоко уверени да се то постиже и кроз вид уметности и односа према Добру (Петровић, 2002, стр. 60).

Све што човек ствара у науци, уметности, моралу и другом прегалаштву сачињава његову културу. Културом се он издиже изнад природних стега. Његов живот добија једну вишу, надискуствену вредност.

Као што смо видели да су религија и наука једног корена и извора, то би се исто могло рећи и за културу. Израз *култура* води порекло од речи *kultus*, што значи Божанство или служити Божанству. Живљењем и дељењем по захтевима културе човека побеђује се нагонско зло у себи, око себе и у свету, а тиме се савладавају неморал, инстинкт и ниже побуде света. Побеђује се и доводи у склад сопствени живот, заједница, Црква и друштво у целини, али пре и важније – реалан и здрав однос са Богом. На тај начин човек стиче своје достојанство и постаје личност, која је незамењива и немерљива. Он постаје стваралац културних вредности и одговоран је за своја дела. Сваки појединац мора да доведе своју сопственост у здраву равнотежу и правилан однос према другом човеку, али посебно према Богу. Људско биће се не задовољава тиме што ће вегетирати у овом свету. Смисао његовог постојања задире у много суштинскије. Зато оно, између осталог, доводи свет и себе у однос са Стварношћу која то обухвата временски и просторно. Прва асоцијативност када се помене „лепо“ и „лепота“ подражаваће људска чула и осећаје. Човек је биће које, између осталог, и нарочито егзистира помоћу чула. Сва чула су хармонична и њихова извесност је корелантност у служби „виших“ потреба човековог живљења. Осећај културе за чуло вида значиће схватање очигледности или иконичности. Чула имају своју пријемчивост за оно које има не само свој поредак и хармонију, склад и колорит, него и дубљи свој смисао, посебно образовни, а то је да уздиже, покреће, мотивише и преображава целосног човека. Тако је и са чулом слуха где се између горњег и доњег прага човекове чулне моћи фином симфонијом речи, песме, звука, тонова и комуникације доприноси доживљавању верне културе у лепоме.

Наука је одавно схватила да, ако се не негује култура и религија, брзо почиње да замире све што је код других прогресивност која се мири са чамотињом, јер су основе науке и културе у прадоживљају стварности која је споменута као тежња која вапи ка Богу, а која се најдиректније негује у религији. Без таквог искуства наука и религија лако се граниче са светом чула и постају површне, оскудне у идејама и сиромашне у побудама. Религија је основа свега културног и научног стваралаштва; она је покретач сваке активности која се завршава стварањем вредносних дела (Кроче, 1934, стр. 380).

Религиозност кроз уметност налази подстицај и храну за нешто дубље, а то су стваралачке тежње за мисаоним полетом и тежња за тумачењем апсолутног света. Носилац културних и научних добара тражи трајно, вечно, божанско у човеку и оно што у свету указује на свеprisутност Божју; он се не задржава на површини појава, него стреми ка дубини духа, најдубљим сазнањима и заносу, у расположењу и тежњи за оним

што има примесу вечног. Зато култура, а са њом и наука, без религиозне основе постаје површна и безидејна.

Појам културе који је узет из хришћанског религиозног схватања утицаће на све гране духа у појединцу, заједници и нашем народу и на све његове нивое, било да се ради о уметности, књижевности, етици, филозофији или другим теоретским облицима вишега постојања. Изворно хришћанство је инспиративно и за српско Православље. „Лепота ће спасити свет“, говорио је Достојевски. Оно се огледа у свим доминантама српске духовности и културе. У књижевности као у педагошкој основи култура се огледа у вечно трајним и вредним књижевним делима која нас непрестано опомињу на вредности живота о којима говоре у својим садржајима. Научна култура се огледа у историјској перспективи, али и у ширини простора у којима се показивала, коју су генерације стварале и мериле се са њима. Градња средњовековних храмова и њихова архитектура, истински су одраз културне лепоте. Иконографија је истовремено савршена уметност и тежња ка вечној лепоти. У средњовековном времену на зидовима манастирских храмова сликани су монаси и свештеници са децом која седе у школским скамијама (попут Старог Нагоричана, Дечани, Морача), или са лековима у рукама светих лекара, што сведочи о култури живота кроз спорадичност која открива намештај, посуђе, просторе живота у нашем народу који нису били одраз маште него реалности. Постојаност боја и тродимензионалност икона не може објективније дочарати ни савремена виртуелност.

Култ и наука црквеног карактера почивају на опитности религиозног живота. Оне се изражавају у Цркви на следећи методички начин: упућеност и крајње уважавање! Извор им је исти, дела слична и циљ им је поново један: да буду у служби добра и духовне користи.

ЛИТЕРАТУРА

- Амфилохије, Р. (2002). *Основи православног образовања и васпитања*. Цетиње: Светигора.
- Бичков, В. (2010). *Естетика Отаца Цркве*. Београд: Службени гласник.
- Вучић, Р. (1973). *Педагогика*. Београд: Православни богословски факултет.
- Зјењковски, В. (2002). *Проблеми васпитања у светлу хришћанске антропологије*. Београд: Бримо.
- Кроче, Б. (1934). *Естетика*. Београд: Космос.
- Мајендорф, Ј. (2007). *Сведочење хришћана свету*. Краљево: Епархија жичка.
- Нелас, П. (2001). *Обожење у Христу*. Фоча: Хришћанска мисао.
- Петровић, С. (2002). Мит, религија и уметност. У: *Наука, религија, друштво*, Зборник радова са округлог стола одржаног 12. априла 2002. (57–71). Београд: Православни богословски факултет, Министарство вера Владе Републике Србије.

Dragomir Sando

SCIENCE, ART, CULTURE
AND THEIR RELATION TO RELIGION

Summary

In the modern, our time, there is no more demanding topics such as this which leads us to the healthier reflections on the relationship between religion and culture, science, or vice versa. At first, it imposes real and confirmed the notion that religion is an area which is, at least as far as the Christian order, something which is constantly reviewed through it, the market for deeper truths, values, and is based on truth and biblical experience confirms in everyday life. The second conclusion follows that true religion is not concerned only with itself, nor is it the only exclusivity of its activities in the world and time. On the contrary, religion is constantly standing in a synergistic ratio at all related and generally useful fields, particularly in the professionalism and culture.